

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-12>

А. Ф. Лозинський¹, С. О. Лозинська²

¹Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів

²Львівська медична академія імені Андрея Крупинського, м. Львів

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7282-6299> – А. Ф. Лозинський

<https://orcid.org/0000-0001-8542-7414> – С. О. Лозинська

a.lozynskiy@ldubgd.edu.ua

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті досліджено основні фактори, що визначають специфіку трансформації соціально-політичних пріоритетів військовослужбовців. Доведено, що соціально-політична свідомість військовослужбовців – це одна з основних складових форм суспільної свідомості, яка, як правило, виникає спільно з появою державності та політичної влади і є найбільш загальною категорією, що характеризує суб'єктивну сторону політики в цілому. Зазначено, що військовослужбовець у тій чи іншій мірі включається в суспільно-політичну діяльність. Це важлива сфера військової служби, де відбувається процес формування свідомості вояків, особливо їх суспільно-політичних якостей. Висвітлено специфіку трансформації соціально-політичних пріоритетів військовослужбовців-українців в дусі патріотизму та відданості державницькій ідеї, які воювали під час Першої світової війни у складі іноземних (австро-угорських, російських) збройних сил.

Наголошено, що сутнісним чинником впливу війни на українських вояків стали значні зміни в їх соціально-політичних поглядах. Перша світова війна 1914–1918 рр. була не лише глобальним військовим конфліктом, але і війною, де настрої в армії та суспільстві були не менш важливі ніж постачання боеприпасами чи забезпечення військовою технікою. У людині, яка одержала зброю змінюється все: світовідчуття, самооцінка, ставлення до оточуючих. Зброя – це сила і влада, що дає впевненість у собі й диктує стиль поведінки, створює ілюзію власної значущості. Війна формує особливий тип особистості, який можна визначити як соціально-політичну психологію воїна. Такі зміни у свідомості були характерним явищем морального стану вояків, їх сприйняття, емоцій, настроїв.

Ключові слова: Перша світова війна, військовослужбовці, солдат-селянин, соціально-політичні пріоритети, Антанта, Троїстий союз, національно-визвольний рух.

A. F. Lozynskiy¹, S. O. Lozynska²

¹Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

²Higher Educational Communal Institution of Lviv Regional Council “Lviv Institute of Nursing and Laboratory Medicine named after Andrey Krupynskiy”, Lviv, Ukraine

TRANSFORMATION OF SOCIAL AND POLITICAL PRIORITIES OF THE UKRAINIAN MILITARY DURING THE FIRST WORLD WAR

The article examines the main factors that determine the specifics of the transformation of the socio-political priorities of military personnel. It has been proven that the socio-political consciousness of military personnel is one of the main constituent forms of social consciousness, which, as a rule, arises together with the emergence of statehood and political power and is the most general category that characterizes the subjective side of politics as a whole. It is noted that a military serviceman is involved in social and political activities to one degree or another. This is an important area of military service, where the process of forming the consciousness

of soldiers, especially their social and political qualities, takes place. The specifics of the transformation of the socio-political priorities of Ukrainian servicemen in the spirit of patriotism and devotion to the statist idea, who fought during the World War I as part of foreign (Austro-Hungarian, Russian) armed forces, are highlighted.

It is emphasized that significant changes in their socio-political views became the essential factor of the impact of the war on Ukrainian soldiers. The World War I of 1914–1918 was not only a global military conflict, but also a war where the mood of the army and society was no less important than the supply of ammunition or the provision of military equipment. Everything changes in a person who has received a weapon: worldview, self-esteem, attitude towards others. Weapons are power and authority, which gives self-confidence and dictates the style of behavior, creates the illusion of self-importance. War forms a special type of personality, which can be defined as the socio-political psychology of a warrior. Such changes in consciousness were a characteristic phenomenon of the soldiers' morale, their perception, emotions, and moods.

Key words: World War I, servicemen, soldier-peasant, socio-political priorities, Entente, Triple Alliance, national liberation movement.

Перша світова війна 1914–1918 рр. – жахлива катастрофа й велика трагедія для її очевидців. Мільйони українців воювали по обидва боки ворогуючих сторін – Антанти і Троїстого союзу. Як наголошує сучасний єпископ Української греко-католицької церкви Борис Гудзак для них війна стала «вододілом між світом, все більш модерним і раціональним, який вони розумом пізнавали і хибно думали, що знали, який будували чимраз автономніше від Бога, і світом, який настав після воєнного провалля та Комп'єнського перемир'я, підписаного на світанку 11 листопада 1918 року... Кожна війна представляється чорно-білою, але вона сповнена парадоксів. З Божої точки зору – це суцільний парадокс» [3].

Окремі аспекти досліджуваної теми знайшли певне відображення у вітчизняних біографічних довідниках, мемуаристиці, узагальнюючих й вузькопрофільних публікаціях з проблем історії Першої світової війни та низки подій, пов'язаних з національно-визвольною боротьбою українців у 1917–1921 рр. (В. Бережинський, В. Кучабський, М. Литвин і К. Науменко, С. Ріпецький, О. Реєнт, Л. Шанковський та ін.). Даній проблематиці присвячені окремі праці М. Герасименка, В. Голубка, О. Даценка, В. Задунайського, Л. Кривизюка, А. Лозинського, В. Сідака, О. Скляра, Я. Тинченка, Р. Тютенка, О. Фуртеса, В. Футулучука, І. Хомита та ін., де зустрічаються фрагментарні відомості про накопичений досвід бойового патріотичного виховання українців в російській і австро-угорській арміях та спеціальні дослідження, що стосуються історії українського стрілецтва у складі збройних сил Австро-Угорщини. Проте, окремого дослідження про специфіку трансформації соціально-політичних пріоритетів військовослужбовців у роки світової війни та подальших воєнних конфліктів на українських землях немає.

Враховуючи недостатність дослідження даної проблеми, у статті передбачено детальніше роз-

крити один з важливих наслідків Першої світової війни – процес трансформації соціально-політичних пріоритетів українських військовиків. Вивчення цієї проблеми, також, дає змогу переосмислити роль військовослужбовців-українців у розвитку військового руху та військового будівництва у першій половині ХХ ст.

Метою статті є висвітлення специфіки трансформації соціально-політичних пріоритетів військовослужбовців-українців в дусі патріотизму та відданості державницькій ідеї, які воювали під час Першої світової війни у складі іноземних (австро-угорських, російських) збройних сил.

Сутнісним чинником впливу світової війни на українських вояків стали значні зміни в їх соціально-політичних поглядах. Можна стверджувати, що цей глобальний конфлікт був не лише війною «гармат» але і війною, де настрої в армії та суспільстві були не менш важливі ніж, наприклад, постачання боєприпасами чи забезпечення військовою технікою. У людині, яка одержала зброю змінюється все: світовідчуття, самооцінка, ставлення до оточуючих. Зброя – це сила і влада, що дає впевненість у собі й диктує стиль поведінки, створює ілюзію власної значущості. Війна формує особливий тип особистості, який можна визначити як соціально-політичну психологію воїна. Такі зміни у свідомості були характерним явищем морального стану вояків. Їх сприйняття, емоції, настрої і відчуття були за гранню того, що ми звикли називати «нормою» [1, с. 17].

Про це свідчать деякі витяги з солдатських листів того часу: «Німець зміцнив свої позиції і сидить в окопах; справи наші непривабливі, навіть дуже погані, жах набридло так страждати і мучитися на світі; живемо на землі теж дуже погано, немає на душу смужки землі, а у поміщиків – оком не скинути, ніби тільки для них одних Бог створив землю, наш брат мужик, селянин, солдат ображений. У перемогу не потрібно вірити, всім відомо, що у нас єднання немає і думати не потрібно, що

у німця немає нічого, а нам, захисникам вітчизни, варять 3 фунти грибів на 250 осіб» [7, с. 69].

Якщо на початку війни серед багатьох солдатів переважала віра в те, що їхня загибель на полі бою буде марною і наблизить перемогу, то вже наприкінці 1914 р. почала поширюватися думка про безглуздість смерті окремого воїна. Серед офіцерів обох воюючих блоків побувала думка, що «війна остаточно втратила свою поезію», а один з солдатів писав рідним: «Коли вдома раніше жив, ні про що не сумував, пиво, горілку багато пив і махорочку палив. А тепер я на війні і живеться мені погано» [7, с. 81]. Інший учасник війни – артилерійський офіцер, згодом відомий німецький філософ Фрідріх Степун (1884–1965 рр.) писав про те, що на війні такі звичні речі як «свічка, тінь, чорнила, перо, стіл сприймаються також як в мирній обстановці квіти, вірші і музика, як провісники не нашого світу» [6, с. 172]. Отже, якщо на перших порах, військовослужбовці мали рішуче налаштування й готові були вести війну до переможного кінця, то з часом величезні втрати на фронтах поступово змінювали їх ставлення до війни. Це свідчило про важливу роль соціально-політичного чинника в поведінці військових на війні.

Коли у лютому 1917 р. в Росії було повалено самодержавство національно-визвольний рух перекинувся і на армію, де почався потужний революційний рух. На фронтах набуло масовості таке явище як братання солдатів держав, що воюють між собою, як форма протесту проти продовження війни. Найбільш поширеним братання стало на російсько-німецькому фронті. Активну участь в цих процесах взяли українці [5].

Еволюція образу війни особливо відбилась у свідомості, насамперед солдат, більшість з яких складала селянська маса. Це відбувалось під впливом накопичення реального досвіду їх участі у війні, багато в чому вона відображала ту зміну соціально-політичної та морально-психологічної ситуації, що відбувалась в країні. Так, не менш, ніж на 80% армія складалася із селян з притаманним їм особливим менталітетом, що не відповідав не тільки військовим труднощам, але й реаліям війни. Війна докорінно підривала принципи, що були підставою їх ментальності. Солдат-селянин був не просто відірваний від своєї селянської праці. Сам ритм військової справи сильно впливав на його психіку, звиклу до циклічності, розміреності всього свого трудового та особистого життя разом з поняттями корисності, предметності, визначеності. Розбіжність нового ритму його життя на війні з усталеним і звичним довоєнним станом, був важливим фактором зміни його

соціально-політичних поглядів. По суті, війна стала для нього психосоціальним дисбалансом, культурним шоком такої потужності, прикладів якого мало знала історія. Війна у свідомості солдатів стала певним рубежем у житті, після якого вони стали іншими [9, с. 121].

Акцентуючи увагу на низькому освітньому рівні солдат, вихідців з села, сучасний український вчений Ярослав Грицак вказує, що вони, у своїй більшості, не могли зрозуміти всієї глибини процесів, які відбувалися у державі. Істотно змінила і вплинула на ієрархію цінностей цих військовослужбовців їх масова мобілізація в армію та подальша участь у війні, що в значній мірі змінила їх світогляд, ставлення до своєї Батьківщини. Більшість мобілізованих на фронт селян чітко не уявляли собі, що є тою Батьківщиною, за яку вони мали у разі потреби покласти своє життя. Найчастіше вони ідентифікували себе не з певною нацією, а з тим регіоном, в якому жили перед мобілізацією (полтавці, чернігівці, катеринославці тощо). Він справедливо наголошує, що війна «націоналізувала» їх через мобілізацію в багатонаціональні та політичні за своїм складом армії. Щоденна зустріч в окопах та тиловому побуті з представниками інших національностей допомагала українським воїнам усвідомити свою етнічну самобутність. Цьому сприяли безпосередні контакти між українцями з обох сторін фронту, які зближували їх, прискорювали кристалізацію в них національної ідеї [2, с. 259].

Піднесення національної свідомості вояків було результатом тих важливих процесів, які викликала війна. Участь у воєнних діях мільйонів українських селян, мобілізованих до російської та австро-угорської армії, істотно змінила їх. Багато українських селян, особливо наддніпрянських, йдучи в бій під заклики «За віру, царя і вітчизну!», важко уявляли собі, що є тією вітчизною, за яку їм доведеться проливати кров, а може і вмирати. На питання «хто ви?» вони відповідали «православні», «полтавці», «чернігівці» (чи якимось інакше, у залежності від регіону, де жили перед мобілізацією). Надзвичайно рідко говорили «українці», ніколи «поляки» чи «росіяни». Але потрапивши у багатонаціональні за своїм складом військові з'єднання, спілкуючись щоденно з представниками інших національностей, вони швидко усвідомлювали свою етнічну приналежність [8, с. 23].

Варто зазначити, що українці, які воювали по обидва боки фронту у складі ворогуючих армій, говорили тією ж самою мовою, співали однакові пісні й мали подібні традиції. Зокрема, є свідчення, що для «січових стрільців після боїв за Маківку великим шоком було знаходити в наплеч-

никах деяких вбитих «російських» солдатів «Кобзарі» Тараса Шевченка» [3]. Виявлення цього факту мало величезне значення для національного усвідомлення багатьох військовослужбовців. Так, після закінчення Одеської школи прапорщиків молодий офіцер, згодом відомий український драматург, представник Розстріляного Відродження Микола Куліш (1892–1937 рр.) вирушає на фронт. Пізніше він признавався, що став свідомим українцем, саме перебуваючи у 1915–1917 рр. на австрійському фронті у Галичині [4, с. 168].

Таким чином, трансформація соціально-політичних пріоритетів українських військовослужбовців в роки Першої світової війни визначає специфіку формування національної свідомості військових. Адже їхні соціально-політичні погляди – це одна з основних складових форм суспільної свідомості, яка, як правило, виникає спільно з появою державності та політичної влади і є найбільш загальною категорією, що характеризує суб'єктивну сторону соціальних відносин та політики в цілому.

Список літератури:

1. Галан В. Батерія смерти. Історичні спогади. Нью-Йорк: Вид-во «Червона Калина», 1968. 239 с.
2. Грицак Я. Українська революція, 1914–1923: нові інтерпретації. *Україна модерна*, за ред. В. Верстюка, Я. Грицака та ін. Львів: Ін-т історичних досліджень Львівського нац. ун-ту імені Івана Франка, 1999. Ч. 2–3. С. 259.
3. Гудзяк Б. Кінець Великої війни. Чи Європа і світ зробили висновки? *Історична правда*. URL: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2018/11/11/153251/>
4. Ідзьо В. Українські Січові Стрільці – символ українського державотворення першої чверті ХХ століття. *Науковий Вісник Українського історичного Клубу*. Москва, 2010. Т. ХУІ. С. 167–170.
5. Лозинський А. Воєнні дії на території України та їх вплив на розвиток українського суспільства. URL: ubgd.lviv.ua/moodle/mod/page/view.php?
6. Олієвський О. Солдат в окопах Першої світової війни: мрії та сподівання. *Перша світова війна та проблеми державотворення у Центральній та Східній Європі*: Матеріали Міжнар. наук. конф. 29–30 жовтня 2008 р. Чернівці: ЧНУ імені Юрія Федьковича, 2009. С. 170–178.

© А. Ф. Лозинський, С. О. Лозинська, 2024.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 07.10.2424.

Прийнято до публікації 30.10.2024.

7. Реєнт О. та ін. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. У двох книгах. Кн. 1: Історичні нариси / Ін-т історії України НАН України. Київ: ТОВ «Видавництво КЛІО», 2014. 784 с.

8. Трубайчук А. Підсумки Першої світової війни. *Історія в школі*. 1996. № 30. С. 23.

9. Уткін О.І., Кузьмук О.І. та ін. Військове будівництво в Україні у ХХ столітті: історичний нарис, події, портрети. Київ: Видав. дім «Ін Юре», 2001. 447 с.

References:

1. Galan, V. (1968). *Bateriia smerty: (istorychni spohady)* [Battery of Death. Historical memories]. Chervona Kalyna. New-York. USA.
2. Hrytsak, Ya. (1999). “Ukrainian revolution, 1914–1923: new interpretations”. *Ukraina moderna*. Instytut istorychnykh doslidzhen Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, vol. 2–3. p. 259.
3. Gudziak, B. (2018). “The end of Great War. Did Europe and the rest of the world make conclusions?”. *Historical truth*. URL: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2018/11/11/153251>
4. Idzo, V. (2010). “The Ukrainian Sich Riflemen are a symbol of Ukrainian statehood in the first quarter of the 20th century”. *Naukovyi Visnyk Ukrainського Istorychnoho Klubu*, vol. 16, pp. 167–170.
5. Lozynskiy, A. (2019). “War on the territory of Ukraine and its influence on development of Ukrainian society”. URL: ubgd.lviv.ua/moodle/mod/page/view.php?
6. Olievskiy, O. (2009). “A soldier in the trenches of the World War I: dreams and expectations”. *Persha svitova viina ta problemy derzhavotvorennia u Tsentralnii ta Skhidnii Yevropi: materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii 29–30 zhovtnia 2008*. Chernivtsi, p. 170–178.
7. Reient, O. (Eds.). (2014). *Velyka viina 1914–1918 rr. i Ukraina. U dvokh knyhakh. Knyha 1: Istorychni narysy* [The Great War of 1914–1918 and Ukraine. In two books. Book 1: Historical Essays]. KLIO. Kyiv. Ukraine.
8. Trubaichuk, A. (1996). “Results of the World War I”. *Istoriia v shkoli*, vol. 30, p. 23.
9. Utkin, O. I. & Kuzmuk, O. I. (Eds.). (2001). *Viiskove budivnytstvo v Ukraini u XX stolitti: istorychnyi narys, podii, portrety* [Military construction in Ukraine in the 20th century: historical sketch, events, portraits]. InYure. Kyiv. Ukraine.